

**СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ
УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****METHODS OF JUDICIAL PROTECTION OF VIOLATED RIGHTS AND INTERESTS
OF A COMPANY MEMBER: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT**

Митровка Я.В., к.ю.н., доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджено проблему визначення належного способу судового захисту порушених прав учасника товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю. Особлива увага приділена аналізу судової практики застосування позовів про визначення розміру статутного капіталу та часток учасників як інструменту поновлення корпоративних прав. Обґрунтовано, що після доповнення спеціального закону у сфері державної реєстрації юридичних осіб нормами, які прямо передбачають можливість внесення змін до єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань на підставі судового рішення про визначення розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю та розмірів часток учасників у такому товаристві повинен мати допоміжний, похідний характер і застосовуватися лише у поєднанні з вимогами про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства або правочинів, які спричинили втрату статусу учасника, а також звертається увага на те, що адміністративними нормами не може визначатися вичерпний перелік засобів захисту суб'єктивного цивільного права, яким є право на частку в статутному капіталі товариства. У цьому контексті робиться висновок про необхідність повернення до пріоритетності матеріально-правової природи способу захисту та недопустимість підміни його адміністративно-правовими нормами. Автор пропонує внесення змін до законодавства з метою узгодження адміністративно-реєстраційних норм із нормами цивільного права, що регулюють способи захисту. Матеріали дослідження можуть бути використані для формування усталеної судової практики у корпоративних спорах та при вдосконаленні законодавства про захист прав учасників господарських товариств та державну реєстрацію юридичних осіб.

Ключові слова: корпоративні права, товариство з обмеженою відповідальністю, судовий захист, визначення частки, державна реєстрація.

The article examines the problem of determining the appropriate method of judicial protection of violated rights of a participant in a limited or additional liability company. Particular attention is paid to the analysis of judicial practice on the use of claims to determine the size of the authorized capital and shares of participants as a tool for the renewal of corporate rights. It is substantiated that, following the amendment of the special law governing state registration of legal entities by provisions explicitly allowing changes to be made in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Formations on the basis of a court decision determining the amount of the charter capital of a limited liability or additional liability company and the shares of its participants, a judicial practice has emerged in which such a claim is treated as an independent and self-sufficient means of legal protection. The analyzed scholarly materials present an alternative position, according to which a claim for determining the amount of the charter capital of a limited or additional liability company and the shares of its participants should have an auxiliary, derivative character and be applied only in conjunction with claims for invalidation of the resolutions of the general meeting of participants or transactions that led to the loss of participant status. It is also emphasized that administrative norms cannot establish an exhaustive list of remedies for the protection of subjective civil rights, such as the right to a share in a company's charter capital. In this context, it is concluded that priority should be given to the material-legal nature of the legal remedy, and its substitution by administrative norms is inadmissible. The author proposes amendments to the legislation to harmonize administrative-registration provisions with the norms of civil law governing legal remedies. The findings of the study may be used to develop consistent judicial practice in corporate disputes and to improve legislation on the protection of company participants' rights and the state registration of legal entities.

Key words: corporate rights, limited liability company, judicial protection, share determination, state registration.

Постановка проблеми. Ефективність судового захисту корпоративних прав учасника товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю значною мірою залежить від правильного визначення способу захисту, який має бути ефективним та належним, здатним фактично усунути порушення та відновити становище особи. Тривалий час у судовій практиці домінував підхід, за яким ключовими засобами захисту прав учасника визнавалися позови про визнання недійсними рішень загальних зборів, статуту або правочинів, пов'язаних з розпорядженням часткою.

Однак після набрання чинності 17 червня 2018 року новою редакцією статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» з'явився окремий, адміністративно-реєстраційно обумовлений спосіб захисту – визначення розміру статутного капіталу товариства та часток його учасників.

У правозастосовній практиці та науці сформувалися різні підходи до визначення природи позову про визначення розміру статутного капіталу та часток учасників. Верховний Суд, виходячи насамперед із норм закону про

державну реєстрацію, розглядає такий позов як належний спосіб захисту, що дозволяє внести зміни до Єдиного державного реєстру юридичних осіб.

Натомість у науковій літературі обґрунтовано наголошується, що визначення способів захисту порушених прав має здійснюватися не через призму адміністративно-реєстраційного механізму, а на підставі цивільних матеріальних норм, які регулюють зміст корпоративного права як суб'єктивного права власності на частку. Відсутність єдності у розумінні цього способу захисту – як первинного у публічному підході чи як вторинного у матеріально-цивільному – обумовлює необхідність його дослідження.

Метою дослідження. Метою дослідження є з'ясування правової природи та меж застосування судового способу захисту у вигляді визначення розміру статутного капіталу товариства та часток його учасників. Особливу увагу приділено співвідношенню між публічно-правовим механізмом державної реєстрації та приватноправовим характером корпоративних прав.

Аналіз джерельної бази. Дослідження ґрунтується на нормативно-правових актах, судовій практиці та наукових висновках, присвячених проблемі судового захисту

корпоративних прав. Наукове підґрунтя дослідження становлять висновки провідних фахівців у сфері цивільного та господарського права, зокрема Спасибо-Фатєєвої І.В., Беляневич В.Е. та Беляневич О.А., які в межах науково-консультативної підтримки судів висловили альтернативні підходи до тлумачення ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», підкреслюючи перевагу матеріально-цивільного підходу над формально-адміністративним.

Виклад основного матеріалу. 06 лютого 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [1], що набрав чинності 17 червня 2018 року. Це стало поворотним моментом у судовій практиці щодо визначення способів захисту порушених прав учасників товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Вказаним законом було доповнено частиною 5 статтю 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [2]. Зокрема, у підпункті «д» та «е» пункту 3 ч. 5 ст. 17 вказаного закону визначалось, що для державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розмірів часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю подається один з таких документів, зокрема: судові рішення, що набрало законної сили, про визначення розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю та розмірів часток учасників у такому товаристві; судові рішення, що набрало законної сили, про стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю [2].

Тобто нормативно-правовим актом, який за своїм характером відноситься до адміністративно-правових актів було урегульовано способи захисту порушених цивільних (корпоративних) прав.

Вказане, як відомо, спричинило кардинальну зміну формулювання належного способу судового захисту порушених прав учасників (виключених учасників) господарських товариств з обмеженою/додатковою відповідальністю. Це обумовлено тим, що до вказаних змін усталеною була практика формулювання належного та ефективного способу захисту порушених прав учасника (виключеного учасника) як правильно шляхом визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства та визнання недійсним установчих документів товариства. Слід зауважити, що вищевказані зміни до законодавства жодним чином не передбачали перехідних норм щодо судових спорів, які на момент набрання чинності вищевказаного закону та означених змін, перебували на розгляді у судах.

Однак вперше остаточна практична визначеність щодо застосування вказаної норми права у судовій практиці була здійснена лише 22 жовтня 2019 року. Зокрема, Великою Палатою Верховного Суду у п. 60-61 постанови від 22 жовтня 2019 у справі № 923/876/16 [3] було сформульовано, що «позовні вимоги про визнання рішення загальних зборів товариства з обмеженою відповідальністю недійсним, визнання недійсним статуту чи недійсними змін до нього, визнання права власності на частку у статутному капіталі товариства не відповідають належним та ефективним способам захисту, оскільки їх задоволення не може бути підставою для внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Вичерпний перелік способів захисту учасників товариств з обмеженою відповідальністю або з додатковою відповідальністю міститься у статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громад-

ських формувань», норми якого є спеціальними для зазначених товариств. Належним способом захисту у цьому разі є позов про визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства (підпункт «д» пункту 3 частини п'ятої статті 17 цього Закону). Відповідачами за таким позовом є не тільки господарське товариство, але й особи - учасники товариства, які внаслідок задоволення позову можуть бути позбавлені своїх часток у статутному капіталі або їх частин у грошовому або відсотковому виразі».

У подальшому застосування вказаної норми права було доповнено відповідно до правозастосування Великої Палати Верховного Суду, викладеного у абзаці другого пункту 48 постанови від 17 грудня 2019 у справі № 927/97/19, де було сформульовано, що «у разі, якщо позивач прагне відновити склад учасників товариства, який існував до стверджуваного порушення його прав або інтересів, і таке відновлення не може бути здійснене шляхом стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі товариства (підпункт «е» пункту 3 частини п'ятої статті 17 цього Закону), то належним способом захисту в цьому разі є позов про визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства (підпункт «д» пункту 3 частини п'ятої статті 17 цього Закону)» [4].

Щодо такого способу судового захисту прав учасника (виключеного учасника) як стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, то слід згадати правозастосування здійснене у постанові Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 924/700/21, де було сформульовано, що «втрата права власності на частку і статусу учасника за рішенням суду можлива лише у випадках витребування частки із чужого незаконного володіння або переведення на позивача прав та обов'язків покупця частки. Такий спосіб захисту прав позивача як визначення розміру статутного капіталу та часток учасників не може призводити до втрати іншими учасниками товариства права власності на їх частки та статусу учасників (корпоративних прав), тобто до фактичного виключення учасників з товариства» [5]. Вплив на заняття такої правової позиції судом мало правозастосування, викладене у постанові Верховного Суду від 16 січня 2020 у справі № 905/859/19 та здебільшого було обумовлене позицією, що «рішення про виключення учасника з ТОВ приймається товариством в особі вищого органу - загальних зборів учасників, а не учасниками як такими чи судом» [6].

Однак такий підхід виявився помилковим з огляду на певну неузгодженість із вищевказаним правозастосуванням Великої Палати Верховного Суду від 22 жовтня 2019 у справі № 923/876/16 [3], де зазначалось, що відповідачами за таким позовом є не тільки господарське товариство, але й особи - учасники товариства, які внаслідок задоволення позову можуть бути позбавлені своїх часток у статутному капіталі або їх частин у грошовому або відсотковому виразі.

У подальшому від вказаного правозастосування, здійсненого у постанові Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 924/700/21, було відступлено у постанові Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду від 11 грудня 2023 у справі № 907/922/21 [7]. Вказане відступлення обґрунтовано тим, що «відмова суду у вирішенні спору по суті між позивачем - колишнім учасником, якого було виключено, та товариством і теперішніми учасниками щодо законності виключення, що для позивача мало наслідком позбавлення корпоративних прав, з мотивів відсутності у суду компетенції (повноважень) втручатися у такі правовідносини суперечить частині першій статті 8, частині

четвертій статті 13, частинам першій, четвертій статті 41, частині другій статті 124 Конституції України і не узгоджується з пунктом 1 статті 6 Конвенції, яка гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру» [7].

Водночас, не дивлячись на вищенаведену правозастосовну практику Верховного Суду, у науковій площині залишається проблемним та дискусійним питання чи такий спосіб захисту порушених прав учасника (виключеного учасника) як визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства (підпункт «д» пункту 3 частини п'ятої статті 17 цього Закону) є вичерпним способом судового захисту порушених прав та інтересів учасників (виключених учасників) товариства з обмеженою/додатковою відповідальністю. Поряд з цим серед науковців немає одностайності чи такий спосіб судового захисту порушених прав та інтересів учасників (виключених учасників) як визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства має бути основною та єдиною вимогою у позовній заяві чи все-таки похідною від такої позовної вимоги як визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства.

У контексті цього слід звернути увагу, що серед науковців наявний й інший підхід щодо того чи слід розцінювати ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» як норму права, яка визначає виключний перелік способів захисту прав та інтересів учасників у спорах про розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Наприклад, член науково-консультативної ради при Верховному Суді проф. Сбасибі-Фатєєва І.В. зазначає, що ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не визначає та не може визначати виключний перелік способів захисту прав та інтересів учасників, обмежуючи їх лише визначенням розміру часток у статутному капіталі та вважає, що суд може захистити право учасника, який був виключений зі складу товариства, іншим способом, зокрема: шляхом оскарження рішення загальних зборів товариства про виключення учасника товариства [8, с. 10]. Вказана позиція обґрунтовується тим, що способи захисту прав мають визначатися цивільним матеріальним законом, а не «публічним» (Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [8, с. 10]. Сбасибі-Фатєєва І.В. вважає, що так як підставою для внесення змін до державного реєстру юридичних осіб буде рішення суду, то яке саме рішення суду і підстави для цього таким законом передбачатись не мають [8, с. 10]. Крім цього, звертається увага на те, що таким чином вказаний «публічний» закон не тільки «приписує» способи захисту, а й перебирає на себе функції суду про допустимість захисту прав у різні способи [8, с. 10].

Щодо формулювання самого способу захисту порушених прав та інтересів учасника (виключеного учасника), то Сбасибі-Фатєєва І.В. вважає за правильне аби такий спосіб визначався як визнання недійсним рішення загальних зборів учасників про виключення із складу учасників, який може бути поєднаний з вимогою про визначення частки такої особи у статутному капіталі як про це зазначила Велика Палата Верховного Суду [8, с. 11].

Подібні висновки також займають члени Науково-консультативної ради при Верховному Суді проф., д.ю.н. Беяневич О.А. та к.ю.н. Беяневич В.Е., які зазначають, що вимога про визначення розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та розмірів часток учасників у товаристві може розглядатись як спосіб захисту права – відновлення становища, яке існувало до порушення – як похідна вимога разом з основною вимо-

гою, якою здійснюється захист порушеного права (визнання недійсним правочину, визнання незаконним рішення органу товариства, тощо) [9, с. 20].

Така позиція має логіку з огляду на положення пункту 2 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», адже вказана адміністративна норма визначає повноваження для державної реєстрації та інших реєстраційних дій на підставі судових рішень та містить набагато ширший перелік видів судових рішень за якими проводяться реєстраційні дії, серед яких також рішення про визнання недійсними рішень засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу [2]. Тобто у своїй первинній редакції вказаний закон містив загальний перелік випадків реєстраційних дій за судовими рішеннями без урахування організаційно-правової форми юридичної особи. Як відомо саме вказана адміністративно-правова норма застосовувалась для державної реєстрації та інших реєстраційних дій щодо товариств з обмеженою/додатковою відповідальністю до доповнення статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» частиною п'ятою, яка набрала чинності 17 червня 2018 року.

Тому для вирішення вказаного дискусійного питання щодо визначення належного способу захисту порушених прав учасника (виключеного учасника) товариства з обмеженою/додатковою відповідальністю вважаємо за доцільне рекомендувати внесення змін до пункту «д» п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб-фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» шляхом викладення його у наступній редакції: «судове рішення, що набрало законної сили, про визнання повністю або частково недійсними рішень загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю із визначенням розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників у такому товаристві».

Висновки. Доповнення частиною п'ятою статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» у 2018 році змінило усталений підхід до визначення належних способів судового захисту у спорах між учасниками товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю. Судове рішення про визначення розміру статутного капіталу та часток учасників стало окремим способом судового захисту порушених корпоративних прав.

Позиція Великої Палати Верховного Суду, викладена у постанові від 22 жовтня 2019 року у справі № 923/876/16, сформулила практику, згідно з якою позов про визначення часток є належним способом захисту для цілей державної реєстрації змін у складі учасників. Однак у подальшому судова практика демонструвала як розширення, так і спроби обмеження сфери застосування цього інструменту, що засвідчує наявність теоретичної та практичної невизначеності.

Проблемним залишається питання про виключність чи допоміжність такого способу захисту. Частина науковців обґрунтовано наголошує на необхідності сполучення вимоги про визначення часток із позовом про визнання недійсними рішень загальних зборів. Водночас низка судових рішень фактично визнає допустимість самостійного використання такого способу захисту у випадках, коли інші механізми не забезпечують ефективного відновлення порушених прав.

Відсутність узгодженості між адміністративно-реєстраційними нормами та нормами цивільного права щодо способів захисту корпоративних прав учасника товариства з обмеженою/додатковою відповідальністю потребує законодавчого врегулювання. Доцільним

є внесення змін до пп. «д» п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» із закрі-

пленням можливості судового визначення часток у контексті визнання недійсності рішень загальних зборів учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду. 22 жовтня 2019. Справа № 923/876/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604> (дата звернення 15.12.2021).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду. 17 грудня 2019. Справа № 927/97/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86654703> (дата звернення 15.12.2021).
5. Постанова Верховного Суду. 31 серпня 2022. Справа № 924/700/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106202089> (дата звернення 10.02.2023).
6. Постанова Верховного Суду. 16 січня 2020. Справа № 905/859/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86961698> (дата звернення 10.02.2023).
7. Постанова Верховного Суду. 11 грудня 2023. Справа № 907/922/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859002> (дата звернення 27.12.2023).
8. Спасибо-Фатеева І.В. *Науковий висновок щодо способу захисту прав на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю* // Архів Господарського суду Закарпатської області. Матеріали судової справи № 907/922/21. 13 с.
9. Бесянєвич В.Е., Бесянєвич О.А. *Науковий висновок щодо визначення розміру часток учасників товариства з обмеженою відповідальністю* // Архів Господарського суду Закарпатської області. Матеріали судової справи № 907/922/21. 21 с.